

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ: ЛОКАЛЬНІ, НАЦІОНАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ КОНТЕКСТИ

**Збірник матеріалів науково-практичної
конференції**

18 квітня
2024 року

Київ 2024

Романцов Володимир,
 доктор історичних наук, професор,
 професор кафедри історії та археології,
 Маріупольський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ ДО ВИСВІТЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна ХХІ ст. – найбільша за масштабами в Європі після Другої світової війни. Іноді про неї висловлюють думку як про провісницю Третьої чи Четвертої світової війни. У цьому питанні науковці ще не прийшли до остаточного висновку. Взагалі, ця війна поставила перед людством безліч питань, які потребують осмислення, аналізу з боку різних сфер соціогуманітаристики – істориків, політологів, міжнародників та ін. Потрібне теоретичне осмислення зазначеної трагічної події. Завідувач відділу воєнно-історичних досліджень Інституту історії України О. Лисенко у своїй доповіді «Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень» висловив слушну думку про те, що «деякі визначальні тенденції нових реалій, спричинених переведенням антиукраїнського курсу Кремля у фазу відкритої експансії та збройної агресії, що вже тепер чи незабаром мають стати об'єктом комплексного наукового осмислення» [5, с. 6].

Не претендуючи на всеохоплюючий розгляд проблеми, зупинюся на деяких її аспектах, на які звернули увагу сучасні авторитетні українські історики, поважні науковці Інституту історії України НАН України, інших академічних інституцій академіки В. Смолій [9; 10], В. Литвин [11; 12], члени-кореспонденти НАН України В. Даниленко [2]., О. Рєєнт [8]., д.і.н., професори О. Лисенко [4; 5]., О. Ясь [12]., В. Віднянський [1] та ін.

Це знайшло відображення у дискусіях, які проводилися під час круглих столів в Інституті історії України 19, 20 травня 2022 р. та 22, 23 лютого 2024 р., Всеукраїнської наукової конференції

"Війна Росії проти України (лютий 2014 – лютий 2024 рр.). Рецепція війни", яку проводило Енциклопедичне видавництво України 21 лютого 2024 р., а також в наукових розвідках, опублікованих в Українському історичному журналі та Віснику НАН України за 2022 – 2024 рр.

О. Лисенко вважає, що в російсько-українській війні «поєднуються *елементи війн четвертого, п'ятого та шостого поколінь*». [5 с. 7]. Покоління війн зазначив військовий експерт В. Заблоцький, відповідно до «загальної класифікації, залежно від наявних типів озброєнь» [3].

В. Смолій та О. Ясь зазначають, що «сучасна війна дуже тісно пов'язана з минушиною України та Росії, оскільки історичні сюжети не лише посіли визначальне місце в медійних, пропагандистських та ідеологічних практиках, а й піднесені до рангу провідних трендів державної політики пугінського режиму», а цю війну вже «слухно нарекли запізнілою чи відкладеною війною. Мабуть, за інших соціокультурних передумов, політичних обставин і геополітичних конфігурацій російсько-українська війна могла б спалахнути ще на початку 1990-х років». Кремлівські пропагандисти виконують вказівки свого диктатора і, спираючись на імперські та радянські історичні наративи формують

підстави для «легітимації війни, так і для заперечення не лише самого проєкту України, а й української ідентичності як такої» [9, с. 5, 6].

Вчені, аналізуючи сутність нинішньої Російської держави, яка 24 лютого 2022 р. розпочала проти України повномасштабну війну, наголошують, що «Наш противник – країна з великим військовим та ядерним потенціалом. Це – держава з неоімперськими амбіціями й давніми, закоріненими як у ментальності еліт, так і широких верств пересічних росіян імперськими традиціями, стереотипами, ціннісними настановами, котрі часто-густо алогічні та абсурдні» [10, с. 56].

Виходячи з цього, автори формулюють цілком обґрунтований висновок: «Сучасна російсько-українська війна є не тільки протистоянням із пугінською Росією, а й війною за остаточний розрив із радянською та старою імперською спадщиною. ... За великим рахунком, вона має запропонувати справжнє та демократичне розв'язання проблем і суперечностей пострадянського простору, котре неможливе без виразних, масштабних поразок із тоталітарною й імперською минувиною» в контексті «трех де-» – «декомунізація, дерадянізація та деросіїзація» [10, с. 66].

В. Даниленко аналізує питання про причини російської війни проти України. За його словами, «найбільший інтерес для Росії становить нині Україна – «історичне серце Росії». ... Заради її повернення до свого складу Росія пішла відкритою загарбницькою війною проти «братнього народу» [2, с. 11, 12]. Вчений виділив великий комплекс причин російської повномасштабної агресії: «політичні, психологічні, технічні, – але в основі їх лежать передусім причини історичні. Надання Українській церкві томоса, а Україні – безвізу та європейської перспективи по суті обнулило Росію, позбавило її історичного минулого й перспективи майбутнього, продемонструвало світу, що саме Україна стояла біля витоків утворення Росії, була основним рушієм трансформування Московського царства в імперію, впродовж віків була для неї джерелом розвитку. І її втрата для Росії – катастрофа» [2, с. 12].

О. Удод розвиває аналіз щодо історичної мотивації пугінської агресії проти України. Вчений звернув увагу на антиукраїнський характер історичної політики, яка ... виступає як засіб мілітаризації й мобілізації російського суспільства». Історик стверджує, що Російська держава відводить важливе місце історичній освіті, але в ній історична політика «є міфологізованим варіантом історико-культурного фактора, що не має нічого спільного з науковою історією, історичною пам'яттю». З цього випливає завдання України: «створити ефективні механізми протидії російській історичній пропаганді, вивчати сучасну російську історіографію ..., вести вмілу контрпропаганду на «історіографічному фронті». Це необхідно для зміцнення національної безпеки Української держави [11, с. 13].

У доповіді О. Реєнта та В. Любченка узагальнюється питання про мотивацію агресивної політики російського диктатора, який поставив «на карту знищення держави Україна та денационалізації української нації», для цього випробував «всі можливі засоби – від «м'якої сили» й «гібридної війни» до повномасштабного та нечувано жорстокого як для ХХІ ст. воєнного вторгнення». Вчені вказують на крах «просякнутих історичним нафталіном концепції «одного народу» та експансіоністської доктрини «русского мира», оскільки українці продемонстрували «рішучий поступ до національної єдності в непохитному, до переможного кінця відстоюванні свого цивілізаційного вибору» [8, с. 23].

Студії провідних українських істориків теоретичного характеру щодо наукової оцінки суспільних процесів сучасної воєнної доби, дуже важливі для розуміння російсько-

української війни. Вчені аналізують типологію та характер нинішньої війни, сутність сучасної неоімперської Російської держави та агресивну спрямованість її політики щодо знищення України. Автори історичних студій, розглядаючи теоретичні підходи до висвітлення російсько-української війни, слушно акцентують увагу на протиставленні російської та української історичної політики, які реалізують діаметрально-протилежні цілі. Російська історична політика базується на спробах нав'язування ненаукових історичних міфів у сфері освіти, у відверто брехливій, злочинній пропаганді про нацизм в Україні, про штучну українську державу та, її історію та культуру. Українська історична політика є важливим чинником протидії російській пропаганді, реалізує завдання зміцнення національної безпеки в Україні.

Література

1. Віднянський С. Еволюція взаємовідносин України та Європейського Союзу під час російсько-української війни. (Панельна дискусія «Війна Росії проти України 2014–2022 рр.». *Український історичний журнал*. 2022. Число 4. С. 15–20.
2. Даниленко В. Війна як спроба реваншу за програне минуле (Панельна дискусія «Війна Росії проти України 2014–2022 рр.». *Український історичний журнал*. 2022. Число 4. С. 9–12.
3. Заблоцький В. Як Україна вчиться вести війну шостого покоління. 02.09.2022. URL: <https://tyzhden.ua/iak-ukraina-vchytysia-vesty-vijnu-shostoho-pokolinnia/>
4. Лисенко О. Неминуча війна / О. Лисенко, О. Маєвський. *Український історичний журнал*. - 2022. Число 4. С. 71–77.
5. Лисенко О. Є. Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень (Панельна дискусія «Війна Росії проти України 2014–2022 рр.». *Український історичний журнал*. 2022. Число 4. С. 5–9.
6. Литвин В. «Кінець історії» відкладається. історія «повертається». *Вісник НАН України*. 2024. № 1. С. 9–24.
7. Литвин В. У битві за імперію: російські наративи проти історичних реалій. *Вісник НАН України*. 2023. № 1. С. 11–26.
8. Реєнт О., Любченко В. 1914–1918, 2014–2022: дві спроби остаточного вирішення українського питання Росією (порівняльний аналіз). (Панельна дискусія «Війна Росії проти України 2014–2022 рр.». *Український історичний журнал*. 2022. Число 4. С. 20–23.
9. Смолій В., Ясь О. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник НАН України*. 2022. № 6. С. 3–16.
10. Смолій В., Ясь О. Українська соціогуманітаристика воєнної доби: виклики, перспективи, можливості. *Український історичний журнал*. 2022. №4. С. 55 – 70.
11. Удод О. Історична політика в РФ як чинник мілітаризації та мобілізації російського суспільства (Панельна дискусія «Війна Росії проти України 2014–2022 рр.». *Український історичний журнал*. 2022. Число 4. С. 12–14.
12. Ясь О. Росія як Мордор: фентезійні алюзії у сучасних воєнних наративах. *Український історичний журнал*. 2023. Число 5. С. 5–22.